

ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN THE CONTEXT OF BUSINESS TRANSNATIONALIZATION

У статті розглянуто стадії розвитку посилення економічної взаємозалежності між державами та окремими учасниками міжнародних економічних відносин. За останні десятиліття відбулося стрімке усунення бар'єрів задля здійснення господарських операцій за межами національних кордонів, серед яких збільшення обсягів торгівлі, вільного переміщення капіталу, трудових ресурсів, сприяння науково-технічному обміну між державами. Методом порівняльного аналізу визначаються можливі переваги та недоліки внаслідок діяльності ТНК як основного результату і водночас головної причини виникнення процесів транснаціоналізації бізнесу. Було з'ясовано, що наслідки як для країн базування, так і для приймаючих економік можуть мати двоякий характер в залежності від рівня впливовості таких компаній, привабливості умов для розміщення філіалів в тому чи іншому місці, спільних інтересів обох сторін, ступеню та ефективності механізмів регулювання взаємних відносин.

Ключові слова: транснаціоналізація бізнесу, транснаціональна корпорація, вплив ТНК, країна базування, приймаюча країна, глобалізація, інтернаціоналізація, національна економіка.

The article discusses the stages of development of strengthening economic interdependence between states and individual participants in international economic relations. The local government has to adapt the national economy to the new conditions of functioning in the global space improving the levers of regulation of the main processes taking place in it. In recent decades, there have been rapid removal of barriers to doing business outside national borders including increasing trade, free movement of capital, labor force, and promoting scientific and technological exchanges between nations. The emergence of transnational corporations has led to the availability and the high quality of goods and services, more active investment, development of science and technology. There has been a recent debate over the benefits and harms of multinational corporations. Nobody should deny the tangible positive changes in the international economy since the creation and active spread of such companies around the world. However, proponents of anti-globalization theories are increasingly claiming that the negative effects outweigh the positive effects of TNCs, largely due to their growing power and imperfect legal framework to control their activities. International companies have the opportunity to exert great influence on governments, especially host countries, by engaging in various forms of manipulation in order to achieve their goals in the process of manufacturing, products sales, and profit maximization. The method of comparative analysis identifies possible advantages and disadvantages due to the activities of TNCs as the main result and at the same time the main cause of business transnationalization processes. It was found that the consequences for both home countries and host economies can be different depending on factors such as the level of influence of these companies, the attractiveness of the conditions for locating branches in a particular place, the common interests of both parties, the degree of regulation and effectiveness of the regulatory mechanisms of mutual relations.

Key words: business transnationalization, transnational corporations, influence of TNCs, home country, host country, globalization, internationalization, national economy.

УДК 339.94

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-4>

Ніколаєв Ю.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри світового господарства
і МЕВ

Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Філак В.Ю.

студентка
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Nikolayev Yuriy

Odessa I.I. Mechnikov National University

Filak Valeriia

Odessa I.I. Mechnikov National University

Постановка проблеми. Внаслідок розвитку процесів інтернаціоналізації в глобальній економічній системі посилюється вплив транснаціоналізації підприємницької діяльності на національні економіки. Транснаціональні компанії, активність яких складає приблизно половину світової промислової діяльності, набувають все більшої влади, створюючи потенційні загрози або переваги для приймаючих сторін та країн базування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей процесу транснаціоналізації бізнесу присвячені праці таких вчених як Ф. Ахен, Є. Астраханцева, О. Шипшова, М. Антонова, М. Яворек, та М. Кузель. У статті «Глобалізм та його наслідки для глобальної відповідальності ТНК» постає питання, як деглобалізація, ізоляціонізм та всі радикально руйнівні рухи та політика у цій сфері вплинуть на організаційну практику транснаціональних корпорацій. Частина держав обирає шлях ізоляціонізму, зокрема через те, що деякі ТНК хочуть зняти з себе відповідальність за негативні наслідки своєї діяльності. Нео-

днозначними є припущення, якими будуть нові правила взаємодії для держав і ТНК у вирішенні проблем навколишнього середовища, глобального здоров'я та прав людини [1]. Автори роботи «Роль транснаціональних корпорацій у глобалізації економіки» досліджують роль транснаціональних корпорацій у процесах оптимізації ринкових відносин в умовах економічної глобалізації. Були розглянуті методологічні й історичні аспекти виникнення транснаціональних корпорацій та окремі етапи їхньої діяльності у контексті тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі. Було виділено та проаналізовано основні фактори виникнення і конкурентні переваги транснаціональних корпорацій, які призводять до вдосконалення виробничих сил, а також сприяють глибшій стадії розвитку економічної глобалізації та глобальних конкурентних відносин [2]. Дослідження «Транснаціональні корпорації у світовій економіці: становлення, розвиток і сучасне становище» присвячено спробам відповісти на питання про роль ТНК у сучасному світі. Проведено аналіз розвитку ТНК та їхнього

сучасного положення з історичної точки зору, що дозволило визначити умови, а також основні зміни в процесі інтернаціоналізації підприємств. Важливість транснаціональних корпорацій у світовій економіці може бути підтверджена характеристиками, що стосуються вартості активів їхніх іноземних філій, рівня зайнятості, доданої вартості та обсягів експорту, які неухильно зростають [3].

Постановка завдання. Метою даної роботи є визначення існуючих перспектив для економічного розвитку на тлі процесу транснаціоналізації бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес глобалізації в її економічному сенсі має на увазі посилення економічної взаємозалежності національних економік у світовому масштабі у зв'язку зі збільшенням обсягів та швидкості руху товарів, послуг, технологій, робочої сили та капіталу через державні кордони. Розвиток світового ринку, що особливо активно відбувався після Другої світової війни, разом із значним зростанням торгівлі та пересуванням капіталу, а також покращенням транспортних та комунікаційних каналів остаточно зближують різні економіки, дедалі більше залучаючи їх до глобалізованої світової економічної системи. Окрім цього, серед причин виникнення економічної глобалізації слід виділити те, що більшість країн взяла за основу економічної моделі ринкову економіку, яка припускає свободу підприємництва. Згодом економічні угоди, ухвалені між організаціями чи урядами різних країн, ще більшою мірою сприяли розвитку глобалізації.

Як одну з її більш глибоких стадій можна назвати економічну інтернаціоналізацію, суть якої полягає у виведенні економічної діяльності держав, окремих установ за рамки національної економіки та функціонуванні підприємств за кордоном з метою оптимізації виробництва та збільшення його можливостей, розширення ринків збуту і зниження витрат у процесі виготовлення продукції. Її вплив стосується всіх галузей як виробничої, так і невиробничої сфер. В умовах інтернаціоналізації помітно зростає значення міжнародного поділу праці, економічних спеціалізації та кооперування. Економічна політика, що проводиться урядом, адаптується до нових умов, продиктованих більш зміцненою економічною залежністю від інших гравців на світовій економічній арені та зростаючим ступенем міжнародної мобільності факторів та кінцевих результатів виробничого процесу.

Постіндустріальна модель розвитку суспільства та розширення глобального інформаційного простору стали поштовхом до формування більш тісних економічних взаємозв'язків між державами. Транснаціоналізація у світовому господарстві виступає основною формою інтернаціоналізації та характеризується, в першу чергу, активним пере-

міщенням капіталу з одних країн, де спостерігається його відносний надлишок, до інших з його недостатньою кількістю і наявністю інших видів ресурсів, а також торгових та інформаційних потоків за рахунок інтегрованих в міжнародне бізнес-середовище компаній. Транснаціональні корпорації (ТНК) постають як головна рушійна сила таких змін у світовій економіці. Значний вплив транснаціональних компаній та банків, переважання фінансового сектору економіки, а також розвиток комунікаційних та інформаційних технологій, шляхом яких забезпечується швидша передача інформації, створення нових форм організації виробництва та каналів для полегшення координування роботи, – є основними характеристиками транснаціоналізації. Окрім цього, цей процес стимулює більш активне створення зон вільної торгівлі, зміцнення співпраці держав у різноманітних сферах та спонукає до формування та розвитку нових форм господарювання.

Транснаціоналізація бізнесу, що робить можливою його відносну незалежність від процесів відтворення в межах національних економік, відбувається завдяки діяльності ТНК, які відносяться до одних з ключових суб'єктів в міжнародних економічних відносинах і найскладніших форм міжнародного бізнесу. Вони являють собою підприємства, виробничі потужності яких розташовані на території двох чи більше держав та знаходяться під контролем материнської компанії в країні базування, а відсоток активів в іноземних філіях складає принаймні 25–30%. Їхня комерційна політика базується на рекомендаціях материнської компанії задля підтримки глобального корпоративного іміджу, можливості запобігання конкуренції і зниження витрат. Попри це кожна з дочірніх компаній пристосовується до місцевого законодавства, а іноді й до звичаїв відповідної країни. Транснаціональні корпорації за видом діяльності поділяються як на виробничі, так і направлені на надання послуг (невиробничі), прикладами яких можуть слугувати банки, страхові й аудиторські компанії, пенсійні фонди. Такі компанії, особливо найбільші та найпотужніші з них, мають змогу контролювати важливі галузі економіки, створювати та змінювати попит на ті чи інші товари і послуги на світовому ринку, прискорювати темпи індустріалізації в деяких державах. ТНК не тільки здійснюють економічний вплив на місця базування своїх філіалів, але й здатні чинити дію на фінансову структуру та рішення місцевих урядів та регіональних органів влади стосовно різних політичних та юридичних питань. На них також покладають певну відповідальність за зростаючу світову інтеграцію, оскільки ці компанії слугують однією з основних причин збільшення потоків іноземних інвестицій, роблячи аспекти, які раніше були національними, – ще більш міжнародними.

Нині погляди стосовно зростаючої взаємозалежності суб'єктів світового господарства можуть мати суттєві відмінності. Деякі експерти, зокрема представники антиглобалістського руху, відкрито піддають критиці вже існуючу стадію та подальше укріплення економічних зв'язків, аргументуючи це майже повною втратою самостійності у прийнятті рішень та відчутним тиском зі сторони більш сильних гравців на міжнародній арені. Безсумнівним є той факт, що у транснаціоналізації, як і в будь-якому процесі, існують як свої переваги, так і недоліки. Ось чому економічний аспект цього явища, який більшою мірою пов'язаний зі стрімким збільшенням ТНК та їхньою діяльністю, – можна вважати одним із найсуперечливіших.

Істотного впливу зі сторони транснаціональних корпорацій зазнають ті іноземні країни, на території яких розташовані їхні філіали. До складу позитивних моментів присутності таких компаній, в першу чергу, варто віднести збільшення об'ємів виробництва товарів та надання послуг і, як наслідок, позитивні зміни стану економіки. Місцеві ринки у разі запуску виготовлення продукції, яку до цього часу доводилося імпортувати, зменшують залежність від іноземних постачальників. Крім того, ці процеси відбуваються внаслідок інвестованого ТНК в приймаючу економіку капіталу, який лежить в основі вдосконалення різних галузей, особливо промислової, а також підвищення рівня розвитку виробничих сил. Додаткові надходження до державного бюджету у виді сплачуваних компаніями податків також можуть слугувати часткою, направленою на налагодження більш результативного виробництва. Капіталовкладення в НДДКР сприяють швидшому технологічному прогресу за рахунок отримання доступу до цінних та сучасних науково-технічних розробок для створення нової продукції. Передові технології дозволяють скоротити виробничі, транспортні та телекомунікаційні витрати [4, с. 295]. Більш ефективного функціонування механізмів виробництва призводить, в свою чергу, до зростання продуктивності праці. Якісні товари, що виробляються у великих обсягах, стимулюють експорт і, таким чином, зміцнюють позиції держави у зовнішньоторговельних відносинах.

За рахунок розміщення дочірніх компаній транснаціональних корпорацій створюються нові робочі місця для населення, що особливо вигідним є для країн, де спостерігається їхня нестача. Зростає рівень професійної підготовки співробітників у результаті проходження ними навчання з метою офіційного працевлаштування, а також отримання корисного досвіду вже під час роботи у підрозділах ТНК, що робить їх більш конкурентоспроможними на ринку праці. Крім того, компанії сприяють притоку більш кваліфікованих спеціалістів, що є однією з ключових складових стійкого економічного розвитку.

Ще однією перевагою роботи філіалів ТНК за кордоном є модернізація методів організації і ведення бізнесу та підвищення рівня культури споживання у суспільстві. Асортимент пропонованої на ринку продукції значно розширюється і стає більш якісним. Транснаціональні компанії уважно слідкують за дотриманням міжнародних стандартів і систем виготовлення різноманітних благ, тому вимагають від місцевої влади більш суворого контролю за цими процесами. Як наслідок, споживачі мають можливість сповна задовольняти свої потреби завдяки більшій доступності певних товарів та послуг з кращими характеристиками, які раніше мали дуже високу ціну або які було неможливо придбати в країні, а національні компанії мають більшу мотивацію покращувати свою діяльність задля зростання попиту на їхні вироби.

Окрім відчутних переваг та можливостей, існують певні складнощі, з якими доводиться стикатися економікам країн-реципієнтів у співпраці з ТНК, особливо з великими та впливовими. Концентрація капіталу в руках великих транснаціональних корпорацій породжує нерівність. Збільшуючи свій прибуток та можливості для конкуренції, ТНК перебувають у найбільш виграшному становищі, тоді як невеликі національні компанії та приватні підприємці стикнулися з падінням доходів та, як наслідок, з економічним дисбалансом. Концентрація капіталу у потужних ТНК збіднює деякі держави. У багатьох з цих країн ВВП може бути нижчим, ніж оборот великих компаній, що ставить ці країни в нижчу позицію. Наприклад, розмір прибутку кожної окремої компанії з п'ятірки лідерів у списку «Fortune Global 500» за 2021 рік перевищує обсяг річного ВВП за цей же період таких країн-членів ЄС як Угорщини, Чехії, Португалії, прибалтійської трійки та ще деяких держав [5], [6]. До того ж, зростає нерівність у світі, що виявляється в пануванні більш розвинених країн, захопленні ними ринків, експлуатації дешевої робочої сили та сировини з бідніших держав та нерівномірному розподілі інвестицій, через що рівень життя населення у периферійних зонах погіршується і багато хто перебуває на межі злиднів. Такі компанії достатньо часто витісняють місцевих представників ринку з найбільш привабливих та прибуткових для діяльності напрямків, монополізуючи ринок та направляючи капіталовкладення саме на вдосконалення виробничого процесу в потрібних їм галузях.

Наступною проблемою, на яку необхідно звернути увагу, є суттєве погіршення екологічної ситуації у всьому світі в результаті появи та активної діяльності транснаціональних корпорацій. Як функціонування таких компаній, так і глобалізаційні прояви в цілому прискорюють процеси урбанізації та зростання обсягів споживання суспільства. Це, в свою чергу, призводить до біль-

шого попиту і виснаження ресурсів, у тому числі й невідновлюваних, у планетарному масштабі. Гостро стоїть питання розміщення шкідливих виробництв у країнах, зокрема третього світу, де законодавство не здатне на належному рівні займатися контролем екологічної обстановки та захистом навколишнього середовища від безвідповідальних дій підрозділів корпорацій, недотримання правил використання та існування загалом небезпечних технологій, які підвищують ризик згубних наслідків для природи. Через загострення екологічних проблем, а точніше концентрації шкідливих газів та мікрочастинок у повітрі, знижується працездатність населення, забруднення прісних водойм загрожує виникненням нестачі питної води, що тягне за собою численні складнощі для добробуту суспільства. До того ж уряд повинен виділяти чималі кошти задля урегулювання цих критично важливих питань. Незважаючи на те що на даний момент створені відповідні органи, впроваджені принципи регулювання стосовно заподіяння ТНК шкоди навколишньому середовищу, а дієвість розробленої політики компаній в галузі збереження екології є одним з ключових факторів їхньої високої конкурентоздатності, проблема залишається не вирішеною до кінця [7].

Будучи впливовими учасниками міжнародних економічних відносин, транснаціональні корпорації нерідко вдаються до тиску на уряди держав для ведення вигідної для них політики та прийняття рішень на їхню користь у суперечливих моментах, позбавляючи місцеву владу можливості мати певну незалежність у запровадженні економічної політики та у дотриманні нею чітко сформованого курсу. Здатність визначати пріоритетні напрямки міжнародної спеціалізації приймаючих країн, контроль над процесами виробництва та розподілу його результатів, встановлення монопольних цін на товари чи послуги яскраво демонструють залежність національних економік, а точніше їхньої зовнішньоторговельної складової, від інтересів цих компаній. Поширеною практикою також є ухилення ТНК від сплати податків у належному розмірі, для чого використовуються цілий ряд методів, до яких відноситься встановлення трансфертних цін на продукцію – тих, що застосовуються в здійсненні господарських операцій між різними сторонами у межах однієї компанії. Сенс такої стратегії полягає в тому, щоб розподілити найбільший обсяг прибутку на користь тих філій ТНК, які знаходяться в державах з низьким рівнем оподаткування [8].

Країни походження ТНК, так само як і приймаючі держави, мають змогу відчувати на собі різного роду економічні наслідки. Беззаперечною їхньою перевагою є зростання доходів та економічного добробуту в цілому - в умовах збільшення масштабів виробництва та знаходження нових

місць збуту товарів та послуг. Компанії ретельно вивчають ситуацію на товарних, фінансових і валютних іноземних ринках, політичну обстановку потенційних для вкладання капіталу країн, щоб мати змогу отримати максимальну кількість прибутку [9, с. 6]. Завдяки розміщенню філій ТНК у різних точках земної кулі, відкривається доступ до цілого ряду ресурсів за нижчою ціною, внаслідок чого зменшуються витрати на виготовлення продукції. На додачу до цього з'являється можливість залучення іноземної робочої сили на інших, більш вигіршних умовах.

ТНК в більшості випадків представляють ключові інтереси країни базування на міжнародній арені. Вони доволі часто виступають в ролі засобу просування вигідної для них політики та досягнення необхідних результатів, здійснюючи економічну експансію та зміцнюючи позиції своєї держави за кордоном. ТНК вдаються до зниження податкового навантаження чи ухилення від сплати податкових сум у повному розмірі, сприяють подоланню впроваджених урядами приймаючих сторін обмежувальних заходів та зовнішньоторговельних бар'єрів, створюючи більш сприятливі умови для вкладення коштів та ведення бізнесу.

Ще однією перевагою для держав базування є підвищення науково-технічного рівня розвитку економіки шляхом розміщення виробничих потужностей у місцях з високим науковим потенціалом. ТНК спрямовують інвестиції на підтримку високотехнологічних напрямків, проведення наукової діяльності, надають країнам-донорам доступ до науково-дослідницької інформації і новітніх розробок закордонних партнерів. Інтелектуальна власність, створена іноземними філіалами компанії, зрештою переходить у користування її країни походження.

Серед негативних ефектів впливу ТНК на держави базування треба відзначити скорочення робочих місць через переміщення великої частини підприємств за кордон, де витрати на утримання персоналу є нижчими. Як наслідок, робоча сила у більш розвинених країнах дешевшає у результаті росту її пропозиції. Інше питання стосується фінансової складової, оскільки скорочується ступінь наповнення державного бюджету в результаті виплати податків у приймаючих країнах. Окрім цього, налагодження діяльності й управління робочим процесом в дочірніх компаніях може характеризуватися зниженням прозорості здійснюваних фінансових операцій, за рахунок чого також зменшується кількість отриманих податкових надходжень сторони-донора. Гострішою стала необхідність більш жорсткого контролю зі сторони місцевого уряду діяльності ТНК, особливо у випадку набуття ними надмірної влади та розбіжностей в їхніх та державних інтересах.

Висновки з проведеного дослідження. На основі викладеного вище матеріалу було з'ясовано, що економічна глобалізація та глибші стадії її розвитку – інтернаціоналізація та транснаціоналізація – внесли великі зміни у світове господарство, зміцнюючи зв'язки між всіма учасниками МЄВ та надаючи їхній діяльності більш транскордонного характеру. Яскравим проявом транснаціоналізації бізнесу та водночас його рушійною силою виступають ТНК, потужність та можливості яких нерідко перевершують економіки держав та навіть цілих регіонів. Виходячи з аналізу перспектив розташування цих компаній для країн походження ТНК та для приймаючих країн, слід вказати, що неоднозначні наслідки можуть відчуватися в обох випадках. Більшою мірою вектор впливу на економіку залежить від: кількості точок дотику в продекларованих урядами та корпораціями інтересах, міри розвиненості та дієвості економічних, соціальних та правових інститутів держав, ступеня їхньої привабливості для організації діяльності ТНК та можливостей регулювання на законодавчому рівні присутності підрозділів ТНК в межах національних кордонів приймаючих їх країн.

REFERENCES:

1. Ahen, F. (2019) Globalisolationism and its Implications for TNCs' Global Responsibility. *Humanist Manag J4*, 33–54. Available at: <https://rdcu.be/cKRtp> (accessed 29 March 2022).
2. Astrakhantseva, E., Shipshova, O., Antonova, M. (2019). The role of transnational corporations in the globalization of the economy. Atlantis Press, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 364.
3. Jaworek, M., Kuzel, M. (2015). Transnational Corporations in the World Economy: Formation, Development and Present Position. *Copernican Journal of Finance & Accounting*, no. 4(1), pp. 55–70. Available at: <http://dx.doi.org/10.12775/CJFA.2015.004> (accessed 29 March 2022).
4. Rosińska-Bukowska, M. (2020) The significance of intellectual capital in strategies of transnational corporations. *International Journal of Management and Economics*, vol. 56, no. 4, pp. 291–306. Available at: <https://doi.org/10.2478/ijme-2020-0025> (accessed 30 March 2022).
5. Fortune Global 500. Available at: <https://fortune.com/global500/> (accessed: 30.03.2022).
6. GDP – Gross Domestic Product 2021. Available at: <https://countryeconomy.com/gdp> (accessed 30 March 2022).
7. Etzion, D. Corporate engagement with the natural environment. *Nat Ecol Evol* 4, 493 (2020). Available at: <https://rdcu.be/cKfmi> (accessed 30 March 2022).
8. Investopedia. Transfer Pricing. Available at: <https://www.investopedia.com/terms/t/transfer-pricing.asp> (accessed 30 March 2022).
9. Kusek, P., Silva, A. (2018) What Investors Want: Perceptions and Experiences of Multinational Corporations in Developing Countries. World Bank Policy Research Working Paper, no. 8386. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3152086> (accessed 30 March 2022).